

MEKTEPTEN MEMLEKETE BİR ŞEHİR ESTETİŐİ VAN

Sait Ebinç

YAYIN NU: 1640
KÜLTÜR SERİSİ: 929

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-061-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50 • [0212] 293 88 71 - Faks: [0212] 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Yağmur Yıldırım Bayrakçı

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA INŞ.SAN.VE.TİC.A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk. Güven İş Merkezi
No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: [0212] 446 05 99

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Sait Ebinç: 1970 yılında Van’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Van’da bitirdikten sonra yüksek öğrenimini Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 1992’de tamamladı. Yüksek lisansını 1997 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Zihniyet Yapı Analizleri” başlıklı tezle yaptı. Doktor unvanını 2008 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalında “Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret, Cemaat, Devlet” başlıklı çalışmasıyla tamamladı. Sait Ebinç evli iki çocuk babasıdır. Hâlen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetim Siyaset Bilimi Anabilim Dalında öğretim üyeliğine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	13
Gönül Lezzetleri.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM ÜSTÜ BAHÇELERLE ÖRTÜLMÜŞ ŞEHİR

Eski Van Üzerine Estetik Bir Deneme	21
Gosberin Bağı.....	26
Taşına Toprağına Selam Olsun Memleketimin.....	29
Vuslatın Uzun ve Serin Şarkısı: Akköprü.....	31
Van'da Eski Zaman Bahçeleri.....	34
Kanlımeşe	39
Şenlikli Bağ	41
Yeke Bağ ve Şahin Akçap'ın Kitabı.....	43
Ah! Ne Hoştu Gönüllerimizin Lezzeti Eski Van	45
Şipana İskele Caddesi ve Deli Aloş	47
Van'da Politik Kültür ve Kamyoncular.....	50
1950'Li Yıllarda Van'dan Bir Kesit: Üç Kenkanın Trajedisi.....	55
Nigâr Eze'nin Tendirinin Damında Derdest Edilen Adam ya da Çakalakapan Meselesine Tarihi Bir Tashihi	58
Möhbet Eze'nin Möhresinden Nasıl Dıgırlandım	61
Van'ın Son Bağbanı Remzi Dede ile Röportaj.....	63
"Yağmur Günü Şoratan Borç Olmaz Balam!!!"	66
Möhreli Bağ'da Mahrem ve Elim Bir Facia!	68

İKİNCİ BÖLÜM ŞEHİR LATİFELERİ

Gine mi Sen Geldin Vileeen!.....	77
"Hani Mana Geleceğün İtin Gızı"	82
"Men de Gün Gördüm!"	84
Van'da Bir İzdivaç Seremonisi.....	87
Van'da Mercimek Mahallesi'nde Elim Bir Kindirek Faciası	90
Minibüsteki Keçi	93
"Kadir Dede'nin Laikliği ve Hacı Babam"	96
Açlar Kahvehanesi.....	99
Penceredeki Uşkun.....	103
"Bizim İt Sizin Baltayı Getirmiş"	105
Van'da Derviş-i Zındık Tekkesinin Şeyhi Molla Hasan Mahdumu Mehmet Efendi ile Röportaj.....	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞEHRİN MEVSİMLERİ

Hüsrev Paşa Camii'nde Bir Ruh Şehrayini	119
Şehrin Sokakları ya da Bir Hatıra-ı Elime	121
Van Kalesi'ndeki Hüsrev Paşa Camii'nin Vakfiesinde Dört Yüz Kırk Sene Önce Vakıfta Misafirlerin Nasıl Karşılanaacağı, Yetimlere Nasıl Davranılacağına Dair Vakıf Senedi	124
Çocukluğun Kışları	125
Nenemin Turşusuna Methiye.....	129
Kavurmadan Kavurgaya: Van'da Uzun Kış Geceleri.....	132
Baharın Çimenliklerindeyiz	136
Bir Fotoğraf Kaç Bin Kelime Eder?	137
Van'da Eski Zaman Ramazanları	139
Ressam Hüseyin Ayça ve Sonbaharın Düşündürdükleri.....	141
Kendi Mahallem Suvaroğlu'na Ağıt	143
Güzel Edremit.....	150
Şapka Kanunu'na Muhalefetten Müdde-i Umum Huzuruna Çıkarılan İki Vanlı	153
Görgü Gördüklerimizin Toplamıdır	154
Amik Kalesi ve Amik Yerleşim Yerinin Tarihçesi	158
Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Amik	159
Günümüzdeki Amik.....	160
İrini Dağı.....	164
Van'da Değirmenciler ve Değirmencilik	166
Şehrin Kitapçıları	168
Van'daki Hanlar ve Hancılar	171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM “BİR ZEVK-İ TAHATTUR”

Asırlık Zevkin En Son Şahitleri: Eski Zaman Van Evleri	175
Tenha Bağdaki Eski Zaman Evi	178
Derenin Kenarındaki Ev.....	200

BEŞİNCİ BÖLÜM MESİRE SAFALARI-ŞEHRİN NAĞME HAZİNELERİ VE TÜRKÜLERİMİZ

Denize Gidiyoruz Denize	205
Van Gölü'nün Düşündürdükleri ve Bir Türkü	208
Memlekete Bahar Gelende: İskele ve Fidanlık Sefaları.....	212
Şehrin Nağme Hazineleri: Bir Van Türküsünden Yola Çıkmak	217
“Vardım Eşiğine Yüzümü Sürdüm”	222

Şu Erciş'in Bağları	224
Van'da Türkü ve Halk Şiiri Geleneğinin Asırlık Ocağı Erciş	227
Şehirden Firar	228
Van'a İlk Gramofonun Geliş Öyküsü	229
"Nasıl Methedeyim Sevdiğim Seni"	233
Şahin Türkmenoğlu ve Münir Nurettin Selçuk	236
Kalenin Bedenleri	237
"Kalenin Dibinde Bir Taş Olaydım"	238
Yıldızlı Bir Gecede Dede Efendi'nin Ferahfeza Ayini	239
Van'a Ait Bir Seferberlik Türküsü	240
Mektepten Memlekete Şehr-i Dilara	242
Şehir Kültürüne Karşı Genos Kültürü Üzerine Ufak Bir Tartışma	247
Şehirde Münakale: Faytonlu Günlerden Otomobilli Günlere Van'da Gündelik Hayat	254

ALTINCI BÖLÜM

EŞRAFTAN ESNAFA ŞEHRİN SEKENE-İ ASLİSİ: PORTRELER

Vanlı Hacı Bekir Kimdir?	263
Bir Devr-i Kadim Beyefendisi: Yalçın Kitapçı	265
Kâmile Nene	268
Şehrin İrfanından İrfan Şehrine: Timurlenk Bozkurt	270
Bir Şehrin Yerlisi ya da Burjuvazi	276
Abdülhakim Arvasi Hazretleri ve Başkale'deki Medresesi	290
Molla Ali	292
Şehrin Ebedî Sakinleri: Çanakkale Savaşlarında Şehit Olan Vanlı Şehitler	300
Van'da 1839 Tarihli Osmanlı Nüfus Sayımlarında Ve Bazı Vakıf Evraklarında Geçen Ailelere Ait Lakaplar	308

ÖN SÖZ

Herkesin bir gurbeti vardır. Gurbetimiz biraz kaderimiz, kaderimiz de gurbetimizin yurduudur. Benim gurbetimin de Van'dır. Gerçi gurbetin yalnızlığını, gamını, kasvetini, hüznünü hiç hissetmedim. Ama hissetmek dışında bir gurbet miladı gerekse, kişisel tecrübemde gurbetimin Van'dır.

Bu ülkenin hangi köşesinde yaşayacak olursak olalım Van hepimiz için önce bir coğrafya bilgisinin ortak öznesidir. Türkiye'nin en büyük gölü Van Gölü'dür. İlk mektep düzeyindeki bu ortak bilgi, hep zihnimizin bir köşesinde uyanacağı günü, ateşin közünün harlanacağı vakti beklemesi gibi bekler. Hakkında başkaca bir şey bilmesek de Türkiye'nin en büyük gölü oradadır. Eğer bir gün oraya gitmek istesek, akrabamız, eşimiz dostumuz yoksa bile, çocukluğumuzun en saf bilgisi olarak zihnimize nakşettiğimiz o en büyük gölü görmek için gideceğimizi söylemek hiç kimse için yadırgatıcı olmaz. İşte böyle bir yerdir Van.

Benim de Van'da en eski tanıdığım, aşınası olduğum, haritanın bir ucuna keyfince kurulmuş bir görüntüsü olan Van Gölü'ydü. Uçak alçalırken insanın içini ısıtan, gözünün rengini ısıtan emsalsiz turkuvaz rengi karşılar herkesi. İlk o renge vurulursunuz. Akdamar Adası'nın üzerinden şehre doğru süzülürken içinizi tarifsiz bir heyecan kaplar. İşte bu Türkiye'nin en büyük gölü Van Gölü'dür. Dostumuz, tanışımız, göz aşınamız Van Gölü.

Eğer karayolu ile geliyorsanız Bitlis vadisinin derinliklerinden geçerek Rahva düzlüğüne ulaşır, asırlarca Van'ın bu kapısından girenleri ağırlayan, misafir eden kervansarayına bir selam verir, Tatvan'a inmeden turkuvaza bürünmüş emsalsiz Van Gölü ile karşılaşırınız. Artık göl, yol boyu sadık ve emniyetli bir yoldaş olarak kimi zaman sağınıza kimi zaman solunuza bazen de karşınıza çıkarır. Bu şingir mıngır gümüş atlaslı peyzaj ile şehre girersiniz. İşte ben de yıllar

önce bu güzergâhlardan girdim Van'a. Yaklaşık on yıl yaşadım. Yaşamak sözcüğünün kapsadığı anlamların tümünü hissederek hem de. Şehrin yerlisini köylüsünü, kasabalısını, dışarlıklısını, içerliklisini, göçmenini, göçerini, gurbetçisini, hepsini gördüm.

Şehir Ermeni mezaliminin yakıp yıktığı, çoraklaştırdığı sinisini tazelemiş, acısını onarmış olarak herkese yer bulmuş, barındırıyor-du. Sadece kendine bir yer bulamamış eğreti bir yerden kaleye ve Sinan'ın Hüsrev Paşa Camii'ne sırtını dönmüş bekliyordu. İnanılmaz bir hızla belki de bir hazla günlük hayatının renklerini bize yani Van'a dışarıdan gelenlere de bulaştırıyordu. Artık o en eski Van'lı dostumuz Van Gölü bir göl değildi. Vanlılar ona deniz diyorlardı. İlk uyum sınavımız göle deniz demeyi öğrenmekle başlıyordu.

Akşam üzerleri bahçelerde yakılan semaverler, bir iki derken üç öğün sofrada yerini alan otlu peynir, baharı uçkunun bir habercisi olarak beklemek, yazın Akdamar Adası'nda ya da Amik sahilinde denize girmek, sonbaharda bala cevize elmaya, ille de Şamranaltı'nın elmasına alışmak Van'ın bir parçası olmak anlamına geliveriyordu.

Sait Ebinç dostum, doğup büyüdüğü memleketinin taşının, toprağının, düşünce ve zihniyet dünyasını şekillendiren her şeyin peşine düşen yazıları ve yaşantısı ile içimdeki Van'ı hep canlı tutmuştur. Bu kitabın her bir cümlesi bir tahassürün, tefekkürün, tezekkürün ve geniş bir tettebbuatın verimidir.

Bu kitap, toprağına sevgi ile bağlı olmanın mesuliyetini taşıyan bir kalemin, zevkini herkesle paylaşma yolunda atılmış bir adımına hepimizi şahit kılıyor. Van'ı bilmeyenler, bu kitabı okuduklarında önlerine esrarlı bir şehrin kapılarının açıldığını hissedecekler, bilenler de nasıl olup da fark etmediklerine hayıflanacakları bir şehren-gizle karşılaşacaklardır.

Celil Güngör

GÖNÜL LEZZETLERİ

*“Esas hüner bir şeye sahip olmaktan çok
onun terbiyesine sahip olmaktır.”*

A. Hamdi Tanpınar

İnsan yaşadığı yer ve zaman hakkında bir fikre sahip olmalıdır. Bir şehri sevmek o şehre hususiyet kazandıran mekânın, zamanın bilincinde olmak demektir. Çünkü uygarlık bir zaman ve mekân bilincidir. Her şehre ve muhite kendi hüviyetini ve hususiyetini kazandıran tabii ve tarihî mekânlar vardır. Bu mekânlar hayatımıza zevk, estetik ve duyarlılık katan unsurlardır. Bu unsurlar şehirdeki gelenekleri yapan ve yaşatan, nesilleri birbirine bağlayan ve terbiye eden şehrin kurumları ve eserleridir. Onun için şehirler, uygarlığın duvarsız ve çatısız okulları sayılır. Şehirler en büyük zenginliklerini mazesinde ki bu kurumlardan ve eserlerden alırlar. Ruh ve hissî terbiyemizde şehrin bu kurumlarının ve mekânlarının büyük rolü vardır. Bir şehri bütünüyle tanımak için onun bahçelerine, bağlarına, türkülerine mimarisine, evlerine bakmanız icap eder. Bir Latin atasözü “*E fructu arbor cognoscitur,*” yani “Ağaçlar meyvelerinden tanınır,” diyor. Aynı şekilde şehirler de kendilerine şahsiyet ve hüviyet kazandıran hususi eserleriyle tanınır. Adına “şehir” denilen uygarlıkların birikimine sahiplik yapan mekân bana göre “kent” kavramından farklıdır. Modern kent teorilerinde her türlü ürünün değiş tokuş alanıyla, idari merkez olma yönüyle sanayisiyle, ticaret ve tüccarıyla bir kenti tarif edebilirsiniz. Fakat şehri tarif edemezsiniz. Onun için şehir, kent kavramından farklı olarak kendine mahsus bir hüviyete ve şahsiyete sahip, bir terbiye ve zevk etrafında kurumsallaşmış hissetme ve duyuş biçimidir. Şimdilerde umumiyetle kent olarak tarif edilen mekânlar güzelliğinden, estetiğinden mahrum kalmış ağaçsız, ufuksuz, şahsiyetsiz, beton ormanları içinde kuru ve yavan ya-

şamların mekânlarıdır. Şehir dediğimiz, insanoğlunun yarattığı ve yaşattığı uygarlık birikimlerinin mekânlarını kentten farklı kılan, şehrin aslî unsurlarını oluşturan şey, onun, insan güzelliği kadar tabiat güzelliğini duymasını, sevmesini bilip bunları bir terbiye etrafında birleştirecek bir zevk ve duyarlılığa dönüştürmüş olmasıdır. Ev ve şehir bizim hissî melekelerimizin gelişmesinde, iç nizamımızı ve ruh peyzajımızı biri içeriden öteki dışarıdan kuran uygarlığın başlıca terbiye araçlarıdır. Evden dış evrene doğru muhit ve memleket olarak genişleyen içinde yaşadığımız mekânın iklimi, bizim dış nizamımızın hudutlarını çizen mekânlardır ki biz ona şehir diyoruz. Bir de fiziğin ve geometrinin ölçülerine gelmeyen gönlümüzün ve zihnimizin içinde kurulmuş iç şehirlerimiz vardır ki onların kapıları dışarıya doğru değil içeriye doğru açılır.

Antik dönemden beri uygarlığın duvarsız ve çatısız okulları olan şehirler, tarihin üst üste istiflediği medeniyetlerin bakiyelerini tevarüs ederek şahsiyet ve hüviyetlerini oluşturmuşlardır. Şehirlerdeki medeniyet birikiminin farkında olan zihinler için memleket sevgisi bir taşra romantizmi değildir. Onun sevgisi gelişmiş bir sanat kavrayışı ve zevkiselim derecesinde, şairin dediği gibi bir “zevk-i tahatturdur”. Onun için bu tahatturun zenginliği şehre ait tat ve lezzetleri bütün teferruatıyla tanıma tecessüsünü canlı tutmayı icap eder. Bir şehri sevmek onu anlamak demek, bir medeniyetin birikiminin ve ruhunun farkında olmak demektir. Şehir bir görgü işidir, bir bilinç, bir ruh işidir. Bu ruh, şehrin aslî sakinlerinin gönlünde kurulan ve yaşatılan kolektif hafızadır. Gönlümüzde kurulan bu şehirle bütününüyle ülfet ve ünsiyet kesbetmek için o şehrin aslî sakini olarak o şehrin zamanlarını şahsî bir macera gibi yaşamak gerekir. Onun için insanoğlunun iç âlemini bir şehre benzetebiliriz. Bu âlem dağıyla, sokağıyla, bağıyla, bostanıyla mekânın bütün değişimine rağmen iç âlemimizde yaşar. Şehri bütün olarak kavramak için bu iç âleme doğru giden yollara aşına olmak gerekir. Bu aşinalık şehrin sakini açısından ruh ve anlam bütünlüğünü sağlayan gelişmiş bir hissî terbiyedir. Bu terbiye bir hissetme biçimi olarak şehrin sakinlerinin kimlik ve kişiliğini oluşturur. Bu nedenle geleneksel şehir üslup ve kültürümüz modern kentten farklı olarak bir terbiyenin ve zevkin etrafında oluşmuş bir yaşam alanıydı. Bu terbiye ve zevk, eskilerin "muhit terbiyesi" dedikleri zihin ve karakteri biçimlendiren yaşama

üslubuydu. Onun için şehir modern kentten farklı olarak içimizde bizimle yaşayan birikmiş geçmiş zamanların mekânıydı.

Bu kitap bir zamanlar cennet bucağı olan gönül şehri Van'ın gündelik hayatı üzerinden şehrin eski zamanlarına ve mekânlarına ceyelan eden bir muhayyilenin, zihnin köşelerinde kalmış eski lezzetlerin izini sürmenin bir semeresi olarak vücut bulmuştur. Elinizdeki bu çalışma bir şehirde yaşanan bütün güzelliklerin şehrin yaşamına, sanatına, üslubuna, insanların hislerine sinmiş lezzetlerin son şahidi olarak şehirden kente dönüşmenin zapta geçirilmiş buruk bir itirafıdır.

İnsan zihni daha çok sevdiği şeyleri hatırlamaya meyyal olduğundan hayal ve hafızamız güzel şeyleri unutamaz. Şehrin geçmişteki neşeli zamanlarına tanıklık etmiş nesillerin dimağlarında geçmişten geriye hiçbir şey kalmasa da geçmişin ruhu bir iki kuşağın hafızasında yaşamaya devam eder. Geçmişin bu ruhu modern kentlerde artık iyice yok olmaya yüz tutsa da ben bu şehre kalbimin bütün varlığıyla bağlıyım. Bu şehrin her bir sokağı, mahallesi, muhiti, bağı ve bahçeleri hayal ve hafızamın en güzel köşelerinde yer etmiş. Bu şehirde her şey bütünlüğünü kaybetmiş olsa da hassasiyeti içimizde yaşayan bir uygarlığın zevk ve lezzeti zihnimizde yaşamaya devam edecektir.

Bir zamanlar şehrin sokaklarını Mercimek'ten Suvaroğlu'na, Ğaraba Mahalle'den Şamranaltı'na, Yoğurtcuoğlu'ndan Çalık'a, Bahçıvan'dan Hafiziye'ye, Değirmenbaşı'ndan Haçboğan'a hep gezerdim. Türközü Sokak'tan geçerken garip bir geçmiş zaman kokusu zihnimin, tahayyülümün bir köşesinde yeniden canlanırdı. Hangi uzak gurbet diyarlarında olursak olalım, bir zamanlar bu şehrin sokaklarında, bağlarında, bahçelerinde yaşayıp da bu his terbiyesine sahip olan herkesin gönlünde bu şehre eş bir iç şehir yatmaktadır. Nereye giderseniz gidin, hangi şehirde yaşarsanız yaşayın, içinizde kıvrılan yollar yine gönlünüzdeki o şehre çıkar.

Bu kitabın girizgâhına bir yekûn çekerken kitabın yazılma aşamasında emeği geçenlere şükran borcumu belirtmeden geçemeyeceğim. Bu kitabın yazım aşamasında başta kıymetli eşim, bütün zahmet ve külfete katlanıp sabır ve tahammül gösterdiği için ona hususi teşekkür ediyorum. Yine kitabın fotoğraflarının temininde yardımını esirgemeyen, görüş ve önerileriyle katkıda bulunan kıy-

metli dostum Selçuk Güzeloğlu'na şükranlarımı ifade ediyorum. Kitabın tashihinde bizzat yardım ve tavsiyeleriyle bana yol gösteren kıymetli akademisyen meslektaşlarım Selma Baş, Tahir Zorkul, Murat Öztürk. Mecit Canatac Didem Geylani'ye sabır ve emekleri için şükranlarımı bildirmek istiyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSTÜ BAHÇELERLE ÖRTÜLMÜŞ ŞEHİR

“Hayfa ki bilmedik geçti ol hoş zaman idi!”

Cem Sultan

ESKİ VAN ÜZERİNE ESTETİK BİR DENEME

Uzun bir günün gecesinde bütün ahalisi göçüp gitmiş, dört bir yanı baştanbaşa sularla çevrilmiş bu şehirde sular muttasıl bir zamanın sükûnetine bürünmüş gibidir. Bir akşam dönüşü şehrin esrarlı bağlarından geçen yolcunun viranhaneye dönmüş harap bir şadırvanın başında, şehrin bahtiyar zamanlarından kalmış eski günlerini bir bir yâd ettiği yerdir burası. Şehr-i dilaranın, bir zamanlar hayat ve neşe dolu zamanlarının günbatımında suya düşen hayallerinde varlık bulduğu yerdir burası.

Viranhaneden gamhaneye dönmüş bu eski şehrin günbatımı semtlerinde varlığın his dünyasında sonsuzluğa benzer bir hatırayı, beste nigâr makamında yarı türkü yarı dua karışımı, efkârın, meraretin, hasretin, geçmiş baharları yâd eden mabetlerin çehresinde kıvamını bulmuş bir zevkin ve incelmış bir duyarlılığın hayat bulduğu yer burasıdır. Bu virane şehrin yanı başında gümüşten bir ayna gibi ısıtılar saçan durgun gölün sessiz ninnisi, bütün geçmiş zamanın kalbini acılardan yıkayan aydınlık çiçeklerden yapılmış bir rüya şarkısıdır.

Hani bir türküde hasta yarı için sılada bir evin bacası olmayı dileyen dilnaçar bir âşığın, inanmanın samimiyeti içinde, artık göçüp gitmiş bütün bir yaşamın sükûnetini söğüt gölgesinde, kavakların serinliğinde, subaşlarında dinlendirdiği yerdir burası.

Bir zamanlar sokaklarından, pencerelerinden, bahçelerinden, bağlarından hayat saçan bu şehir, şimdi artık sessizliğin senfonisine gömülmüştür. Sanki geçmiş, burada topraktan yorganını, bütün evlerin, sokakların, bir hayatın üzerine çekmiş de tarihin en derin uykusuna dalmış gibidir.

Şadırvanları harap olmuş, suları başıboş kalmış, viran olmuş bu semtin beş yüz yıllık yasını tutan suları, geçmiş zamanın sükûnetinin müeddep dinleyicisi gibi, şimdiki zamanın yüzüne geçmiş günlerin hatırasını olgun ve duru nazarlarla en ince perdeden söyler gibidir. Geçmiş zamanın iki efendisi, iki hakiki gururu, Kaya Çelebi ve

Hüsrev Paşa camileri. Çoluk çocuğuyla şehrin bütün ahalisini bir sabah seherinde Orta Kapı'dan uğurlamış bu iki mabet; hâlâ gözle-ri saray kapısında, zamanın içinden çıkıp gelecek, eski sakinlerini, eski sahiplerini bekler gibidirler. Hüsrev Paşa, koca beylerbeyi kendi eserinin yanı başında asırlık uykusuna bütün bir şehrin ahalisiyle birlikte dalmış gibidir.

Bu harabe şehri gezerken içimizdeki bir taraf nedense bu iki mabed geceler boyunca birbiriyle konuştuğuna inanır. Bu hissetme biçiminin varlığın zaman kavrayışındaki en derinden hissedildiği vakit, bu semtin en çok sevilleceği vakittir. Bu vakitlerde şehir bütün kapılarını dışarıdaki zamana kapatmıştır artık. Bu saatlerde bu şehir, varlığın sükût denizine dalmış, melale aşına olan gönüllerin, eski şehrin bir zamanlar hayat ve neşe dolu bağlarını, sokaklarını, bahçelerini, semtlerini bir bir gönlünde dolaştırıp da bir subaşında dinlendiği demlerdir. Bu vakitlerde eski şehrin harabelerinde uçan kuşlar bile su seslerinin içten içe bestelediği sükûtun musikisine uymuş gibidir.

Bu saatlerde eski şehrin bütün semtlerine, bütün mahallelerine uğrayıp Horhor bahçelerinin gölgesinde soluklanmak vardı. İşkele Kapı'nın yanı başında mecalsiz Horhor bahçelerinin gölgesinde yatan Horhor Camii. Orta Kapı Mahallesi'nde ömrünün son demlerini yaşamakta olan Ulu Camii ki, onun güzelliğini 17. yüzyılda Evliya Çelebi öve öve bitirememektedir. "Bu camiînin hüsn-ü letafetinin, kân-ı zarâfetinin vasıftan hariç ve beyândan âric bir cami-i ruşen" olarak tanımlanması sanki Evliya'nın dört asır önce bu mabedi bir ikindi vakti ziyaret ettiğini düşündürür insana. Tarihi duyarlılık, bu semtte yitik bir yaşamın bütün köşe bucağına yüzyıllardan sonra tekrar kavuşmanın dile geldiği bir anda, bir mabedin viran halleri karşısında, eşiğine yüz sürülüp affına mazhar olma duyarlılığının dile geldiği müheyya bir ürperti içinde hissettirir kendini.

Bu şehir, bu bağ, bu bostan, bu şadırvan Horhor bahçelerinde geçmiş zaman güzellerinin yanaklarına sinmiş mahcup bir gül letafetindedir. Zaman, bu bahçelerin ve bağların değirmen yürüten sularında kanallar boyunca sıralanan asırlık söğütlerin korteji gibi bütün geçmiş asırları hâlâ aynı nizami duruş içinde selamlamaktadır. Geçmiş zamanın ihtiyarlarının Ulu Cami'nin avlusunda geçmiş günleri yâd ettiği yerdir burası.

Cana kuvvet veren Sergiloğlu Şirek Ermeni bağları, Mallı Ka-yaçelesi bağları, Paşa bağları... Evliya Çelebi'nin yüzlerce bağ ve bağbandan bahsettiği yerdir burası. Bağlar, bahçeler, bostanlar içindeki bağ-ı irem içinde meşek meclislerinde şehnaz-ı neva makamında inceden inceye geçmiş zaman duygusunu bir zevk, bir hissetme biçimi olarak yeşilin, ağacın, mimarinin iç içe estetik bir bütünlüğü oluşturduğu yerdir burası.

Kim bilir bu eski şehrin hangi köşesinde devrilmiş bir möhrenin, devrilmiş bir duvarın altında kalmış, geçmiş zamanın hangi şeta-retli neşeli günleri yatmaktadır? Bir şafak vakti Erek Dağı'nın sağ omzundan doğacak güneşi, kalın duvarları içinde dikdörtgen pencere-reli, kerpiç evlerin pencerelerinden ışıyacak güneşi, gümüş ısıltılar içinde bir renk cümbüşü takip edecektir. Eski şehrin eskide kalmış iki katlı kerpiç evlerinin cumbasından ve alt katındaki kilerin küçük penceresinden duyulan su sesleri, her dem tazeliğin muştulandığı ekmeğe sürülen taze yoğurdun kaymağı tadındaki bir neffasati ve letafeti hatırlatır bize. Bir zamanlar bu şehrin suları ab-ı latifleri Bala Burcu'ndan başlayıp kayaların içinden yol alarak Nakkaşlı hamamda, Mezgitli hamamda tenperver bir serinliğe dönüşürdü.

Zamanı kendi inancına göre dört farklı parçaya bölen bir uygarlığın yekpare hale gelmiş bütün hayatı ince nazenin bir üsluba dönüştüren kerpicing, kavağın, söğüdün hemhal olduğu, her şeyin toprak olduğu, her şeyin topraktan geldiği, yine ona döneceği hakikati üzerine temellendirilmiş evren içindeki her şey, birbirine eşit ölçüde, eşit büyüklükte, eşit küçüklükte şekillenmiştir. Bu geçmiş zaman şehrinde bütün evler, bütün hayat aynı renkte, aynı ölçülü büyüklükte ve aynı orantılı bütünlük içinde yaşayıp ölmüş gibidir.

Bugün yaşadığımız Van'da geçmiş zaman hatırasını, geçmiş zaman duygusunu, yaşatacak birkaç eski kerpiç evin dışında, geçmişe ait bir köşe kalmamıştır. Eski şehrin ayakta kalmış eserlerindeki mimari incelik ve zarafet, dost yüzündeki gülücükler gibi varlığın aşına yüzleridir. Yeni şehirde, yeni Van'da binaların kişiliği yoktur. Ne çehrelerinde yeni duygular yaratacak üslup ne yüzlerine bakıldığında hayalinizde incelmış bir zevk, estetiği selamlayacak, sanatkar tarafınıza hitap edecek bir füsun bulamazsınız.

Bütün antik şehirlerde olduğu gibi eski Van şehrinin de bir zamanlar meşhur çayır çimeni kentin doğal peyzajını ve mimarisini tamamlayan çok önemli unsurlardı. Çayır çimenler artık sadece türkülerin pastoral dünyasında

yaşayan söz, sestir. Emrah'ın tam da "Hazan ile geçti Gülşen-ı Bûstan / eylen şimden geri var garip garip" dediği yerdir burası. Geçmiş zaman duygusu, fetiş halinde nostaljik bir tutkunun akli değil, aklın önemli bir tutkusudur. Geçmiş zaman duygusu sadece toplumsal değişimin, gelişmenin yönüne kurban edilmeyecek kadar bir his ve duyarlılığı geliştiren terbiye araçlarıdır. Bu duygu, estetik değerlerin, incelmış rafine bir uygarlığın ve kentlilik bilincinin gelişmesinde önemli işlevler görmektedir. Kentlerin tarihsel peyzajı, tarihsel değerleri tarih bilincinin, vefa duygusunun hatır bilirlik gibi insani duyguların nesilden nesile aktarıldığı terbiye araçlarıydı. Ağaç, mimari, kent, sokak, mahalle hayatı, hasılı bunların bütünü kuşakların yaşamında estetik değerlerin gelişmesinde, kazanılmasında, aktarılmasında önemli işlevler görmektedir.

Bu iklimde yaşamak geçen güzel yazların sevmeye tarzının, hissetme biçiminin ince bir duyarlılığıdır. Bu yaşam, sessiz ve içten içe tüten ses-söz üslûbudur. Asırlardır gönülden gönüle süzülüp gelen bir türküde, bütün bir eski yaşamın, eski kentin sokaklarını gezmek için bu türküyle yola revan olmak vardı. Ne zaman bu türküyü dinlesem, kaledeki eski şehrin sessizlik senfonisinin eşliğinde yol alırım. Tebriz Kapı Mahallesi'nden başlayarak Ulu Camii Mahallesi'ne geçerim. Yaz akşamlarının serinliğinde küçük bahçeli, iki katlı kerpiç evlerin geniş duvarları içindeki dikdörtgen pencerelerin içinden Ereğ Dağı'ndan gelen suyun uğultusunu dinlerim. Bu vakitler rüzgâr, has bahçedeki güllerin rayihasını gönlümüze yayar. Mayıs sonlarında her makamdan, her dilden açan Van güllerinin gönülleri hercai bir gülistana dönüştürdüğü iklimde, varlığın en sanatkâr

tarafının dile geldiği anlardır bu anlar. Yaz gecelerinde tahta merdivenli iki katlı kerpiç evlerin pencerelerinden duyulan kavak ağaçlarının hışırtıları, Erek Dağı'ndan gelen buz pasesi, suların, rüzgârın ve bahçedeki cırcır böceklerinin sesi, dağ reyhanının kokusu... Bütün bunlar estetik bütünlüğü tamamlayan öteki unsurlardı.

GOSBERİN BAĞI

Muhayyilemiz gündelik hayatın zihnimizi daraltan tesirinden sıyrılıp ömrün ilk vakitlerini yeniden yaşamaya başladığında sayısız çocuk yüzleri çıkar karşımıza. Eski ömrümüzden kesilmiş birtakım zaman parçaları elimizden yeniden tutar. İnsanca yaşamın ilk ve en saf yuvasıdır çocukluk. İşte Gosberin Bağı bu çocukluk yüzlerimizden biriydi. Çocukluğumuzun cennetiydi bu bağ. Bu bağ, hayatın temaşa zevkine erdiği bir cennetti. Muhitimizin çocukları için hayal ve melal mevsimleri bu bahçede geçerdi. O yaşlarda tarih ve takvim yoktu bizim için, sadece mevsimler vardı. Bahçenin hudutları büsbütün iğde kokularıyla dolardı. Salkım söğütlerin, envai türlü çiçeklerin, zambakların, leylakların, sümbüllerin güneşte parıldayan ışıltısı yayılırdı. Bu güzellikler içimizde daha tatmadığımız lezzetleri ve saadetleri sunardı.

Gosber kimdi? Neredeydi? Kozmik hafızanın uğultusu içinde üst üste istiflediği hadiselerin, hatıraların, hayalleriyle yüklü göçüp gitmiş bir eski zaman kervanının arkasında kalan öksüz bir kelimdi Gosber. Şehrimizin, çocukluk dünyamızın lügatinde mukim diğer mekânlar ve isimler gibi Haçboğan, Acem Haço bütün bu sokaklar, bağlar bahçeler içinde kurulmuştu. Kelimelerden nüfus kâğıdının sorulmadığı yıllardı o yıllar. Çocuktum, bütün bunları ben o zaman bilemezdim. Yaşım ilerleyip müphem ürpermelerin yerini bilmek ve anlamak zevkini idrak ettiğim zaman bu bağın bir emval-i metruke, Gosberin de bir Ermeni bağban olduğu sırrına sonradan agâh olacaktım. Çocukluğumuz o kadar çok zengin kaynaktan besleniyordu ki mekânların isimlerini, tarihini ve coğrafyasını muhayyilemizde manalandırmak beyhudeydi o yaşlarda. Çünkü çocukluğun cennetinde hatıraların tarihi olmaz. Sadece mevsimler olur. Merak edenler için söyleyeyim: Gosberin Bağı, şimdilerde Suvaroğlu Sokak'ında İmam Hatip Lisesi'nin bulunduğu mekândı. Evimizin arkasında bir de küçük Gosber vardı. Van'da her sokağın bir gosberine rastlamak mümkündü o yıllarda. Bugünkü Cumhuriyet İlkokulu'nun yerinin Garabet Nedeniyan'ın dut bahçesi olduğunu acaba o muhitin sekene-i aslisi hatırlar mı? Şengüloğlu Agop'un bahçesinin letafetini ve zarafetini Gürgen Mahari kitabında anlata anlata bitirememekte-

dir. Gosberin Bağı'yla boy ölçüşemeseler bile yaşadığımız muhitin meşhur diğer bağlarını da hatırlatalım: Kartalların üzüm bağı, Eyer memuru Abdurrahman Cebaret'un bağı, Kırmızıtaşların bağı, Alaattin'in bağı. Bu bağlar, içinde yaşadığımız iklimin ve mevsimlerin en son tanıklarıydı. Bu bağların güzelliklerini anlamak için ihtimal ki bu şehrin bağlarında, bahçelerinde göz zevkini ve terbiyesini besleyen bir hayatı yaşamak icap eder.

Her şehirde muhite kendi hüviyetini katan mekânlar vardır. Bu mekânlar gündelik hayata estetik duyarlılık katan unsurlardır. Nesilleri terbiye eden şehirdeki bu bağlar ve bahçelerdir. Şehirler en büyük zenginliklerini mazisindeki bu eserlerden alır. Ruh ve his terbiyemizde bu mekânların büyük rolü vardır. Bir şehri ruhundan tanımak istiyorsanız onun bahçelerine, bağlarına, türkülerine ve evlerine bakmanız icap eder. Sanatın ve mimarının bir mekân bilinci olduğunu sonradan anlayacaktım.

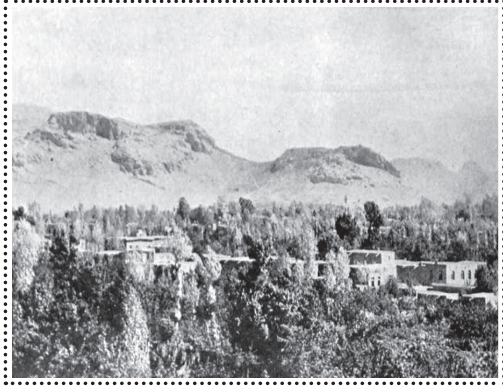
Eski Van evlerinin geniş duvarlı dikkörtgen pencerelerinin içinde alnını cama dayamış, düşlere dalmış bir çocuğun kalp saffetiyiyle hangi uzak dağların, hangi eski zaman bahçelerinin vakitlerini terennüm ettiğini bilmeden mekânın hususiyetleri anlaşılmaz. O dönemin bağlarından halen gönlümüzde kalmış tatlarını hatırlayınca gülümsemeyen bir fani var mıdır acaba? Halen gönlümüzün en güzel köşesindedir o vakitler, o mekânlar, bizdedir, bizimledir. Burası bizim geçmişimizin barınaklarıdır. Hayallerimizin, rüyalarımızın barınakları. Bunlar tarih kitaplarında görünmezler.

Meşeliklerin, korulukların, karaağaçların serin gölgesinde kendi hallerine bırakılmış eski zaman evlerinin sükûneti, hayatın ezeli macerasını terennüm ederdi. Bu evler sanki bir başka zamanın uzun yollarından geçip gelmiş yorgun bir yolcunun, bahçelerin lütufkâr serinliğindeki inşirahına benzeyen bir lezzeti ihsas ederdi bizlere. Çocuktum, bütün bunları bilecek yaşta değildim. Fakat bütün bu güzellikleri içeriden yakalayan bir kalp saffeti ve gönül sıcaklığıyla hissedebiliyordum. Bağların, bahçelerin, tabiat güzelliğinin ruhu muza verdiği genişlik, gönül sıcaklığı ve gönül lezzeti ruhumuzu hudutsuzlaştırırdı. Muhitin ve mekânın kendi hususi iklimi içinde yaşadığımız ruh sezişiyle itikadın ve idrakin iç benliğimizde kurduğu düzendi aslında. İçimizde kurulan bu düzen hayatımızın ve gönlümüzün iç peyzajıydı.

Çocukluğumuz bir bağ kokusuydu aslında. Bachelard'ın ifade-
siyle, “ancak düş kuranlar geçmişi soluyabilirler”. Geçmişin kokula-
rını hayal ve hafızada yeniden eski zamanlarına yerleştirebilirler. Di-
yebilirim ki eski evlerin, eski bahçelerin ruhumuza sinmiş kokusu
bütün gönüllerde aynıdır. O güzel kokular hafızamıza düştüğünde
muhayyilemiz geçmiş zamanın yollarına revan olur.

Gosber gideli kaç yıl olmuştu? Bilmiyordum. Bağ ile bağban ara-
sındaki bu firakın yarım asır olduğunu tahmin edebiliriz. Gosber
bizim muhitin hafızasında yetmişli yılların ortasına kadar yaşadı.
Sonra gosberin başına okul yaptılar. Gosber'den yarım asır sonra
ismi de yaşamımızdan ve mahallemizden göçüp gitti. Nerede bula-
cağız şimdi o eski günleri ve bahçemizdeki renklerin cıglığını? Kal-
bimizin o kadar sevdiği mekânları nerede bulacağız?

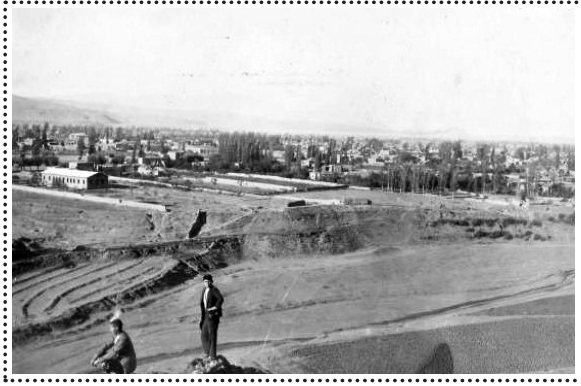
Sadece bağlar gitmedi mahalleden. Bağlarla birlikte kanallar,
ellerinde demir anahtar, kanal boyunca gidip gelen çırpaslar, yaşlı
erik ağaçlarının altında, güneşli bahar sabahlarının aydınlığında se-
maver eşliğinde yapılan kahvaltılar, içilen ikindi çayları... Yaşamın
bütün o dekoruyla çekip gittiler. Şimdilerde onların yerini ağaçsız,
ufuksuz ve şahsiyetsiz beton binalar kapladı.

TAŞINA TOPRAĞINA SELAM OLSUN MEMLEKETİMİN

Taşına toprağına selam söyleyin memleketimin. Bahar gelmiş bağ-larımıza şimdi, dört bir taraf renk çığığı içindedir. Hafızam yine tu-tuşmaya başladı. Kuşların cıvıltısı, çimenlerin kokusu, yine hayatın zevkini müjdeliyor. O güneşin parlak ışıkları, o aydınlık yeşillikler, o çimenler, o yaşlı erik ağaçlarının her tarafı güzelliğe boğan çiçekleri gözümüzü, gönlümüzü okşayan o güzellikler geldi hatırıma. Şimdi bağlardan geliyor kuş sedaları, bütün hayatın neşesi var bahçe-le-rimizde. Bilmem, eski ilkbahar serinliğinin Van sokaklarını hatırlar mısınız? Mağrip vakti ufukta güneş batır, başlayan koyu ve çok yüklü karanlık içinde küçük pencerele evlerin kırmızı perdelerinden yansıyan ışıkla kapılarının önünden geçerken çok defa bin bir gece masalı okuyor gibi bir vehme kapılırsınız. Eski zaman evlerinin bah-çeye açılan arka kapılarından bir bahar bahçesine girmek, toprakla, türküy-le, masalla beraber yürümek ruhun en saf rüyasına dalmak gibidir. Bayram sabahlarının taze badana kokulu odaları yâdıma düştü. Şehrin eski bahçeleri ve eski mevsimleriyle kurulan uzlet duygusu içimizde susmuş eski sesleri besteler. Bizim kuşağın zihin ve estetik terbiyesinde müşterek bir zevkin yaratılmasında bu bağ-ların, bu peyzajın yeri büyüktür. İlkbaharın parlak ışıklarıyla birlikte evin içi temizlendikten sonra evin içinin temizliğine bedel dışarının sulanıp süpürülmesi, evi barkı bir cennete çeviren o suların serinli-ği, ilkbaharın rüzgârları, kokuları, bahçelerde ağustos böceklerinin ta gecelere kadar ruhu ısıtan seslerinin bitmez tükenmez konseri

unutulmaz tedailer yaratırdı ruhumuzda. Ey kalbimin kadim şehri! Viran olmuş hanelerin, suyu çekilmiş çeşmelerin bağlarında dem çeken bülbüllerin nerede şimdi? Dört bir yandan iğde kokularının geldiği, bağlarında kuş sedalarının duyulduğu mesut zamanların nerede? Yaz sabahlarının serinliğinde taze toprak kokusunu getiren sularının gürül gürül aktığı demler şimdi hangi geçmiş zamanın rüyasındadır. Havanın, suyun, aşkın güzellik gibi duyulduğu senelerin sessizliği derin bir musiki gibi içimize dolmuş. Balıklar içinde yaşadıkları deryayı bilmiyorlar, insanlar da içinde yaşadıkları şehri.

VUSLATIN UZUN VE SERİN ŞARKISI: AKKÖPRÜ

Bizim nesil için şehir ve medeniyet bağ, bahçe biraz da suların uğultusu demektir. Bu kadim şehri asırlarca evvel kuranlar istemişler ki şehir göğsüne yaslandığı ihtiyar Erek Dağı'ndan güneşin berrak ışıltılarıyla sularını kavurduğu Van Gölü'nü temaşaya dursun. *Kitab-ı Mukaddes*'in *Eski Ahit*'inde Nuh Tufanı'ndan kurtulan şehirlerden biri olarak Şinar ülkesinin yüksek deniz ülkesi Erek şehriden bahseder ki o şehir Van'dır işte. Kucağında yaşadığımız bu şehrin kıde-mi pek çok şehri kışkandıracak kadar eski uygarlıkların birikimine sahiplik yapmaktadır.

Medeniyetler umumiyetle münakaleyi mümkün kılan yollar üzerinde, deniz ve su kenarlarında, nehir boylarında kurulmuştur. Nehirler şehirleri bir şerit halinde geçerek, bağ ve bahçelere hayat veren esas yapıcı unsurları oluşturur. Kadim Van şehrinin kurucu unsurlarından biri de bu şehrin doğusunu boydan boya kuşatan ihtiyar Erek Dağı'nın bağrında topladığı bütün bu suların menbaıdır. İhtiyar dağın rüzgârları, her daim zirvesini kaplayan kar suları olmasaydı ümran ve uygarlıktan nasıl söz edebilirdik? Şamran onun hediyesidir. Ak Köprü Çayı da. Zernebat, bütün kehrizler onun hediyesidir. Evet, su neredeyse medeniyet oradadır. Van bir zamanlar baştanbaşa su şehriydi. Kehrizleriyle, kenkanlarıyla, şamranıyla, Akköprü Çayı'yla, Zernebat suyuyla, arklarıyla, çeşmeleriyle baştanbaşa su medeniyetinin şehriydi.

Akköprü, dağdan gelen vuslatın uzun serin bir şarkısıdır. Bu çay, Erek Dağı'nın tepesindeki Keşiş Gölü'nden başlayarak Erek'in kuzey tarafındaki eteklerinden hız alıp köpüre köpüre aşağıya doğ-